

František Hrušovský a jeho pôsobenie v Matici slovenskej

Pavol Madura

MADURA, Pavol. František Hrušovský and his Work at Matica Slovenská. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 1, pp. 32-46.

Abstract: František Hrušovský was one of the important representatives of Matica Slovenská in the first half of the 20th century, who contributed to the development of science within the institution. At that time, Matica Slovenská scientific branches replaced the missing Academy of Sciences and laid the foundations of many scientific disciplines – linguistics, ethnography, history, literary history and natural sciences. František Hrušovský, the first secretary of scientific branches in the years 1937-1945, also deserves credit for this. He worked in Matica Slovenská as a member of its committee, member and clerk of the History Branch, editor of the historical part of *Sborník Matice slovenskej* (1935-1941) and *Historický zborník* (1943-1944), as well as chairman of the Local Branch Office in Kláštor pod Znievom (1933-1940). As the secretary of scientific branches, Hrušovský primarily managed them organizationally, reviewed and edited scientific manuscripts. He promoted the need for the establishment of the Slovak National Library and the Slovak Bibliographic Society, and he also advocated the creation of Matica's independent workplaces – the Bibliographic Institute and the Literary Archive.

Keywords: František Hrušovský; Matica Slovenská; Matica Slovenská Scientific Branches; Matica Slovenská History Branch.

Medzi významných predstaviteľov Matice slovenskej (MS) prvej polovice dvadsiateho storočia, ktorí sa zaslúžili o rozvoj vedy v Matici slovenskej, patril pedagóg, historik, politik, verejný činiteľ, predstaviteľ slovenského exilu a univerzitný profesor František Hrušovský.

Prvé kontakty s Maticou slovenskou

Po štúdiách pôsobil František Hrušovský v rokoch 1929 až 1931 ako učiteľ gymnázia v Kláštore pod Znievom. Od júla 1931 sa ako 28-ročný stal riaditeľom gymnázia, kde pôsobil vo funkcii až do januára 1945.¹ S jeho príchodom do Kláštora je spojený aj vznik miestneho odboru Matice slovenskej. Na zakladajúcom zhromaždení 29. októbra 1933 si

---

¹ ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*. Banská Bystrica : Trián, 2002, s. 11.

ho domáci Znievčania zvolili za svojho prvého predsedu.² Vo funkcii predsedu zotrval do januára 1940.³ V Kláštore tiež nadviazal svoje prvé kontakty s ústredím Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine, najprv so správcom Jozefom Škultétym, neskôr i s tajomníkom Jozefom Cígerom-Hronským.⁴

Historický odbor Matice slovenskej

V Matici slovenskej sa začal ako mladý pedagóg a historik angažovať v Historickom odbore Matice slovenskej (HO MS). Viaceré zdroje, vrátane biografických slovníkov i ďalších zdrojov, nesprávne uvádzajú informáciu, že tajomníkom Historického odboru MS bol od roku 1932,⁵ resp. referentom od roku 1933.⁶ V Archíve MS sme nenašli žiadne písomné doklady, ktoré by tomu nasvedčovali, ba práve naopak. Podľa zachovanej korešpondencie bol vo februári 1932 tajomníkom HO MS Eugen Klementis,⁷ v apríli 1933 je uvádzaný ako tajomník HO MS Pavol Florek.⁸ Na valnom zhromaždení HO MS 26. apríla 1933 „potvrdili“ za referenta HO MS Jána Martáka a Hrušovský bol vtedy prijatý ešte len za člena HO MS.⁹ Napokon aj Hrušovský v apríli 1934 adresoval list s výkazom práce za rok 1933 referentovi HO MS Jánovi Martákovi.¹⁰ Závery o jeho tajomníctve v Historickom odbore MS v roku 1932, respektíve referentstve v roku 1933, sú nesprávne.

Hrušovský sa aktívne zapojil do činnosti Historického odboru MS ešte skôr, ako sa stal jeho členom. V marci 1933 korešpondoval s tajomníkom Historického odboru MS Pavlom Florekom. Prisľúbil mu, že prispeje do pripravovaného zborníka venovaného osemdesiatym narodeninám správcu MS Jozefa Škultétyho.¹¹ Podľa plánu činnosti Historického odboru MS na rok 1933 mal Hrušovský excerptovať zápisnice bývalého jezuitského kláštora a to najmä o šafraníkoch a šafraníctve v Turci. Tiež sa mal venovať štúdiu poľsko-slovenských pohraničných stykov v jedenástom a dvanástom storočí pri príležitosti Pribinových osláv v Nitre.¹²

² Archív Matice slovenskej, Martin (AMS), f. Miestne odbory Matice slovenskej I (MO MS I), Miestny odbor Matice slovenskej v Kláštore pod Znievom (MO MS v Kláštore), Správa o založení MO MS, 29. 10. 1933.

³ AMS, f. MO MS I, MO MS v Kláštore, Správa o zvolení nového výboru MO MS, 29. 1. 1940.

⁴ ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*, s. 45-46.

⁵ Napríklad: ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*, s. 46; *Biografický lexikón Slovenska*, III. zv., G – H. Martin : Slovenská národná knižnica, 2007.

⁶ PETRANSKÁ ROLKOVÁ, Natália. *Matica slovenská a národná otázka v prvej Československej republike*. Martin : Matica slovenská, 2019, s. 236.

⁷ AMS, f. Matica slovenská II (MS II), sign. 73/1932/15. List tajomníka MS Rudolfa Klačka tajomníkovi HO MS E. Klementisovi, 6. 2. 1932. Jeho tajomníctvo potvrdzuje aj list z 9. 5. 1932.

⁸ AMS, f. MS II, sign. 222/1934/44. List tajomníka MS adresovaný tajomníkovi HO MS P. Florekovi zo 4. 4. 1933.

⁹ AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice z valných zhromaždení a zasadnutí Historického odboru MS 1933 – 1943 (Zápisnice HO MS).

¹⁰ AMS, f. MS II, sign. 384/1934/83. List F. Hrušovského referentovi HO MS J. Martákovi, 11. 4. 1934.

¹¹ AMS, Zbierka korešpondencie osobností a inštitúcií vyčlenená z archívneho fondu Matice slovenskej (Zbierka korešpondencie), sign. 93 AE 11. List F. Hrušovského P. Florekovi, 24. 3. 1933.

¹² AMS, f. MS II, sign. 222/1933/44. Plán činnosti HO MS na rok 1933.

Za člena Historického odboru MS ho prijali na výborovom zasadnutí Matice slovenskej 26. apríla 1933. Spoločne s ním prijali aj Vojtecha (Budaváryho) Budinského-Kričku a Juraja Hodála.¹³ O jeho prijatí ho upovedomili aj písomne.¹⁴ Za rok začiatku aktívneho pôsobenia v MS môžeme teda považovať rok 1933, kedy sa naraz začal angažovať ako predseda miestneho odboru MS, ale aj ako člen Historického odboru MS.

Hrušovský bol ako člen Historického odboru MS aktívny, čo dokladajú jeho ročné výkazy činnosti, prípadne členovia o svojej činnosti referovali na výročných schôdzach. Za rok 1933 publikoval štyri príspevky, napísal viacero recenzií na nové slovenské, české a poľské publikácie, prednášal na schôdzi učiteľov martinského inšpektorátu o minulosti Turca a v Turčianskom Sv. Martine v rámci extenzie *Kultúry* o Pribinovi.¹⁵ Za rok 1935 mal Hrušovský jedenásť prednášok z dejín Slovenska, ktoré prednášal najmä v miestnych odboroch MS, opäť napísal viacero recenzií domácich aj zahraničných publikácií, spracoval príspevok o Trnavskej univerzite do *Slovenských pohľadov*, o náboženských a cirkevných dejinách pre zborník *Pax Romana* a pripravoval na vydanie prvý zväzok *Dejín Slovenska*.¹⁶ Členovia vedeckých odborov mali právo participovať na vedeckej práci odboru, vypožičiavať si knihy z matičnej bibliotéky, ponúkať svoje publikačné výstupy na vydanie, darom dostávať publikácie odboru vydané Maticou slovenskou a právo voliť a byť volený. Matica slovenská mala záujem o aktívnych členov, preto stanovy zadefinovali ich povinnosti. Nový člen sa po prijatí do odboru mal do roka preukázať svojou vykonanou aktivitou, napríklad prednáškovou alebo publikačnou činnosťou. Už vtedajší členovia odborov sa mali takto preukázať do dvoch rokov. Následne mali členovia vykazovať svoje vedecké aktivity každé tri roky. Od vykazovania činnosti boli oslobodení členovia nad šesťdesiat rokov. Každý člen mal povinnosť na konci roka informovať o svojej činnosti a darovať svojmu odboru dva exempláre z publikácií vydaných tlačou. Ak si tieto povinnosti člen neplnil, tri roky sa nezúčastnil na valnom zhromaždení odboru bez ospravedlnenia alebo kto pracoval proti záujmom odboru, strácal členstvo vo vedeckom alebo umeleckom odbore.¹⁷

Hrušovský sa ako referent Historického odboru MS objavuje v písomných prameňoch v roku 1934. Za referenta ho jednohlasne zvolili na valnom zhromaždení HO MS 3. mája 1934. Popri ňom zvolili za referenta aj Jána Garaja, ktorý mal spravovať agendu odboru.¹⁸ Zo zachovaných dokumentov Historického odboru MS – správa o činnosti za rok 1934 a plán činnosti na rok 1935 – je uvedený Garaj ako zástupca referenta Historického odboru MS.¹⁹ Funkcia referenta bola v rámci organizačnej štruktúry významná. Referent

¹³ AMS, f. MS II, inv. č. 1. Zápisnice zo zasadnutí výboru a z valných zhromaždení Matice slovenskej 1919 – 1936 (Zápisnice 1919 – 1936).

¹⁴ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 101 AE 11. List Správy MS, 19. 5. 1933.

¹⁵ AMS, f. MS II, sign. 384/1934/83. List F. Hrušovského referentovi HO MS J. Martákovi, 11. 4. 1934.

¹⁶ AMS, f. MS II, sign. 709/1936/151. List F. Hrušovského, 23. 4. 1936.

¹⁷ *Stanovy vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej, schválené na valnom zhromaždení Matice slovenskej dňa 23. apríla 1933 v Turčianskom Sv. Martine*. Martin : Matica slovenská, 1933.

¹⁸ AMS, f. MS II, sign. 384/1934/83. Zápisnica z valného zhromaždenia HO MS, 3. 5. 1934; AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS.

¹⁹ AMS, f. MS II, sign. 384/1934/83. Správa o činnosti HO MS za rok 1934, b. d.

podľa stanov vedeckých odborov MS z roku 1933 zastupoval Správu MS vo vedeckom odbore. Podľa možností mal byť plateným vedeckým zamestnancom Matice slovenskej. O referentoch rozhodoval na návrh Správy MS a po dohode s príslušným vedeckým odborom Výbor MS. Ak odbor nemal plateného referenta, tieto úlohy plnil referent iného odboru, avšak bol bez podpisových právomocí. Referent odboru zabezpečoval bežnú agendu, nadväzoval styky s vedeckými pracovníkmi, staral sa o príručnú knižnicu, vo vedení inštitúcie zabezpečoval financovanie aktivít. Vo Výbore MS mal poradný hlas v otázkach týkajúcich sa odboru. Referent bol riadnym členom Správy MS a na jej zasadnutiach informoval o činnosti odboru. V odbore pôsobil ako predĺžená ruka matičného vedenia, kde aj presadzoval jej záujmy. Nesúhlas referenta mal v odbore odkladný účinok, ktorý trval do najbližšieho zasadnutia Správy MS a jej nesúhlas zasa do najbližšieho zasadnutia Výboru MS. Ak následne nedošlo k zhode, o spore rozhodovalo valné zhromaždenie MS.²⁰

O bližšej aktivite Hrušovského vo funkcii referenta nenachádzame bližšie informácie. Hádám spomeňme zmienku v liste z 22. októbra 1934, kedy sa s ním referent Garaj chcel stretnúť na spoločnej pracovnej porade Historického odboru MS aj s Pavlom Florekom,²¹ na ktorej chceli pripraviť plán činnosti HO MS.²² Analýza zachovanej korešpondencie medzi Hrušovským a Garajom potvrdzuje, že Garaj sa venoval spravovaniu agendy HO MS a v rokoch 1935 až 1937 sa v listoch uvádzal ako referent HO MS.²³ Hrušovský dostal na starosti v roku 1935 redakčné práce v *Sborníku Matice slovenskej* a redigovanie *Spisov Historického odboru Matice slovenskej* od druhého zväzku. V zápisniciach z roku 1935 je Hrušovský oslovovaný ako direktor a Garaj ako referent.²⁴ Hrušovský organizátorskú agendu referenta zrejme nechcel vykonávať a viac mu vyhovovala odborná redakčná práca. Na adresu referentov sám poznamenal, že sú „preťažení korektorskou a administratívnou prácou, takže s vedou stratia kontakt“.²⁵ Hrušovský sa teda referentom HO MS prvýkrát stal v roku 1934, no venoval sa len odbornej redakčnej práci. Od roku 1935 je uvádzaný ako referent len Garaj.²⁶ Funkcie referenta sa Hrušovský s najväčšou pravdepodobnosťou vzdal a prestal ju vykonávať, pretože v nasledujúcom období mu miesto referenta ponúkali opätovne. V roku 1937 pozíciu referenta prijal, čo dokladajú aj konkrétne pramene.²⁷

Hrušovský bol v rokoch 1935 až 1941 redaktorom historickej časti *Sborníka Matice slovenskej*. Následne vedecké odbory MS v rámci plánovaného rozvoja vedy zvolili cestu osamostatniť jednotlivé tri časti *Sborníka* – jazykovedu, literárnu históriu a históriu. Samostatné zborníky priniesli užšiu špecializáciu pre vedecké disciplíny. Tak vznikol

²⁰ Stanovy vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej.

²¹ AMS, f. MS II, sign. 384/1934/83. List J. Garaja F. Hrušovskému, 22. 10. 1934.

²² AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 94 AE 11, List, resp. poznámky P. Floreka, b. d., na liste F. Hrušovského, 26. 10. 1934.

²³ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 93-104 AE 11; f. MS II, Korešpondencia HO MS z tohto obdobia.

²⁴ AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS.

²⁵ AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS, 30. apríl 1936.

²⁶ AMS, f. MS II, sign. 100/1937/33. Prehľad členov HO MS, dokument je bez dátumu, no uložený v ročníku 1937; AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS.

²⁷ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 96 AE 11. List F. Hrušovského Správe MS, 6. 4. 1937; AMS, f. MS II, sign. 306/1938/88. List Správy MS, 6. 4. 1938; AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS.

v roku 1943 *Historicky sborník*, ktorý vychádzal ako časopis Historického odboru MS štyri razy do roka. Hrušovský redaktorsky zostavil prvé dva ročníky, 1943 a 1944.²⁸ Vznik časopisu rozšíril publikačné možnosti pre historikov.

Na starosti mal aj redigovanie *Spisov Historického odboru Matice slovenskej*. Hrušovský zredigoval celkom šesť spisov Historického odboru Matice slovenskej (druhý až siedmy zväzok). Boli to tri práce od Františka Bokesa a po jednej práci od Daniela Rapanta, Štefana Janšáka a Jozefa Skutila.²⁹

Člen Výboru Matice slovenskej

Keďže sa František Hrušovský javil od prvých chvíľ ako aktívny maticiar, dostalo sa mu pocty kandidovať do Výboru Matice slovenskej. Za člena Výboru MS ho zvolili na valnom zhromaždení MS 4. mája 1934 a ako člen výboru zotrval vo funkcii do 12. mája 1940. Počas šiestich rokov sa ako výborník na základe štúdia zápisníc prejavoval tiež aktívne. Zapájal sa do diskusií k aktuálnym témam a prednostne k činnosti vedeckých odborov MS. V roku 1940 ho Správa MS za člena výboru už nenavrhol. Najskôr z toho dôvodu, že členom výboru bol aj z titulu svojej tajomníckej funkcie. Na zasadnutiach výboru sa aktívne zúčastňoval naďalej. V rokoch 1934 až 1944 sa zúčastnil na tridsiatich zasadnutiach Výboru MS z celkových 36 pracovných zasadnutí.³⁰

Maticná veda do príchodu Františka Hrušovského

Hádam najvýznamnejším prínosom Františka Hrušovského je jeho pôsobenie vo funkcii tajomníka vedeckých odborov Matice slovenskej. Predtým ako si priblížime aj túto oblasť, je potrebné aspoň v krátkosti priblížiť vývoj a stav maticnej vedy po roku 1919.

V priebehu dvadsiatych rokov 20. storočia po obnovení činnosti Matice slovenskej sa tvorila koncepcia vedeckých odborov, hľadali sa vhodné formy práce, rozvíjala sa ich organizácia, v tom čase ešte nemali ani platených zamestnancov. Publikačný priestor mali vedci spočiatku len v *Sborníku Matice slovenskej* a *Slovenských pohľadoch*. Tridsiate roky priniesli generačnú vlnu Slovákov odchovaných slovenskými a českými univerzitami. Do Matice slovenskej prišla nová generácia mladých vedeckých pracovníkov, medzi nimi aj František Hrušovský. Matica slovenská zaznamenala pokrok vo všetkých oblastiach. Do popredia sa oproti predchádzajúcej práci zameranej na zberateľské aktivity dostala potreba vedeckej syntézy. Viackrát sa poukazovalo na slabú autonómiu vedeckých odborov a možné zasahovanie členského piliera do vedeckých záležitostí. Vedecký pilier preto požadoval viac autonómie, slobody vedeckej práce a nezávislosti.³¹

V apríli 1933 prijali na maticnom valnom zhromaždení *Stanovy vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej*.³² Stanovy prispeli k postupným zmenám vo vedeckom

²⁸ WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*. Bratislava : Matica slovenská, 2003, s. 235-237; LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej. Bibliografia s prehľadom*. Martin : Matica slovenská, 1963, s. 226, 227, 301.

²⁹ LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 405-406.

³⁰ AMS, f. MS II, inv. č. 1 a inv. č. 2. Zápisnice.

³¹ WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*, s. 209-210.

³² AMS, f. MS II, inv. č. 1, Zápisnice 1919 – 1936.

sektore. Vedecké odbory sa ešte viac profesionalizovali, nadobudnutou autonómiou získali slobodu vedeckej práce, posilnilo sa ich postavenie v štruktúrach inštitúcie, postavenej na spolkovom základe. Predsedovia odborov sa stávali členmi Výboru MS so všetkými právomocami z titulu svojej funkcie, kde mohli hájiť záujmy svojho odboru a vedu všeobecne. Referent zastupoval Správu MS vo vedeckom odbore a naopak. Právo zakladať nové vedecké odbory prešlo z kompetencie valného zhromaždenia MS na častejšie zvolávaný Výbor MS.³³

Absencia vedeckého manažéra v Matici slovenskej

Napriek všetkým pozitívam organizáciu vedeckej práce v Matici slovenskej sčasti sťažovala absencia vedeckého manažéra, resp. tajomníka, povereného výlučne riadením vedeckých odborov.

Na výborové zasadnutie MS bola 30. apríla 1936 predložená žiadosť vedeckých odborov na valné zhromaždenie MS, aby zriadili funkciu druhého tajomníka, ktorý by mal na starosti výlučne vedecké odbory MS. Delegáti valného zhromaždenia MS tento návrh 1. mája 1936 schválili. Najst' vhodného kandidáta zrejme nebolo ľahké, pretože ešte v marci 1937 bola funkcia neobsadená. Na Výbore MS informovali, že referentský zbor ustanovil za zástupcu vedeckých odborov MS Jána Martáka, pokiaľ nebude riadne obsadená funkcia vedeckého tajomníka. Marták mal zabezpečovať administratívnu agendu vedeckých odborov.³⁴

Správa MS sa začala viac aktivizovať až s blížiacim sa termínom valného zhromaždenia MS. Matica slovenská sa formálne začiatkom apríla 1937 obrátila na Františka Hrušovského s ponukou, či by prijal funkciu referenta Historického odboru MS a zároveň aj funkciu druhého tajomníka.³⁵ Aj tento list svedčí o tom, že Hrušovský v apríli 1937 funkciu referenta nezastával.

Hrušovský reagoval promptne hneď na druhý deň, no vyjadril sa, že „po dôkladnom uvážení všetkých okolností nemôžem tunajší ústav za dnešnej situácie opustiť“. Pozitívne sa však vyjadril na prijatie miesta referenta Historického odboru MS. Táto funkcia podľa neho nevyžadovala opustenie ústavu a prítomnosť v Martine. Tajomnícku funkciu však odmietol, „pretože je to funkcia spojená s bezpodmienečným pobytom v Turčianskom Sv. Martine“.³⁶

Správu MS jeho zamietavá odpoveď neodradila a opätovne ho vyzvali, aby prišiel do Martina na stretnutie.³⁷ Správa MS na výborovom zasadnutí 30. apríla 1937 informovala, že našla vhodného kandidáta v osobe Františka Hrušovského, toho času riaditeľa gymnázia v Kláštore pod Znievom. Výbor MS tak mohol delegátom valného zhromaždenia MS 1. mája 1937 pokojne referovať úspešné splnenie úlohy zadanej na deň presne pred rokom. Účastníci valného zhromaždenia prijali návrh Výboru MS menovať na tajomnícke miesto Františka Hrušovského, ktorý „sa osvedčil prijať miesto tajomnícke

³³ *Stanovy vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej.*

³⁴ AMS, f. MS II, inv. č. 1 a inv. č. 2, Zápisnice.

³⁵ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 101 AE 11. List Správy MS, 5. 4. 1937.

³⁶ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 96 AE 11. List F. Hrušovského Správe MS, 6. 4. 1937.

³⁷ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 101 AE 11. List Správy MS, 13. 4. 1937.

predbežne dočasne, a to do tých čias, pokým bude viazaný záväzkami predošlého svojho pôsobišťa“.³⁸ Hrušovský bol tiež na tomto zhromaždení opätovne zvolený na druhé trojročné obdobie za člena Výboru MS.

Dňa 25. mája 1937 ho písomne informovali, že výbor, ako aj valné zhromaždenie ho schválili do funkcie tajomníka. Vzhľadom na jeho možnosti dochádzať do Martina tri až štyri dni popoludní, finančná komisia mu navrhla plat 1 500 Kč. Pracovnú náplň s ním mali stanoviť na zasadnutí Správy MS.³⁹

Ako prebiehali ďalšie jednania, sa môžeme len domnievať. Na nasledujúcom Výbore MS 10. júla 1937 sa Hrušovský nezúčastnil. O činnosti vedeckých odborov referoval Ján Marták. Správa MS na zasadnutí informovala, ako dočasne upravila plat novému tajomníkovi Hrušovskému. Ten však na výzvy Správy MS o otázkach dočasného úradovania a návrhu pracovnej činnosti neodpovedal. Výbor MS preto nariadil Správe, aby Hrušovského opäť kontaktovali a vec „terminovali“. Výbor návrhy Správy – obsah listu i výšku honoráru schválil.⁴⁰

Na ďalšiu urgenciu Správy MS reagoval pozitívne. Hrušovský miesto tajomníka vedeckých odborov MS prijal a s podmienkami súhlasil. Funkciu tajomníka vedeckých odborov potvrdil vykonávať od 15. septembra 1937, hneď keď vykoná všetky práce súvisiace so začiatkom školského roka.⁴¹

Vyvrcholením nového smerovania a zvýšenej vedeckej aktivity v Matici slovenskej bolo v roku 1937 obsadenie funkcie tajomníka vedeckých a umeleckých odborov MS, ktorá v rôznych podobách pretrvala dodnes. Historické prvenstvo vo funkcii patrí práve Hrušovskému. Na miesto tajomníka vedeckých odborov nastúpil 15. septembra 1937. Podľa dohody mal do Martina dochádzať tri dni v týždni.⁴² Po nástupe do úradu sa podľa vlastného rozpisu rozhodol úradovať v pondelok, stredu a piatok v čase od 14.30 do 17. 30. Od referentov vedeckých odborov si vyžiadal pravidelné odovzdanie jednej kópie správy o činnosti ich odborov, ktoré mu mali odovzdať pred zasadnutím Správy MS. Podobne u seba pravidelne zhromažďoval referáty o činnosti pred zasadnutím orgánov MS.⁴³ Zaručil si tak pravidelný prehľad o činnosti vedeckých odborov, čo mu umožnilo podávať aktuálne informácie na zasadnutiach Správy MS, Výboru MS či plenárnych zasadnutiach.

Dňa 16. októbra 1937 už František Hrušovský figuroval na výborovom zasadnutí ako tajomník vedeckých odborov MS a prvýkrát referoval o činnosti vedeckých odborov a bibliotéky od posledného výborového zasadnutia, čo sa stalo jeho pravidelnou úlohou.⁴⁴

³⁸ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice zo zasadnutí výboru a valných zhromaždení Matice slovenskej 1937 – 1946 (Zápisnice 1937 – 1946).

³⁹ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 101 AE 11. List Správy MS, 25. 5. 1937.

⁴⁰ AMS, f. MS II, inv. č. 2, Zápisnice 1937 – 1946.

⁴¹ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 101 AE 11. List Správy MS, 17. 7. 1937; sign. 96 AE 11. List F. Hrušovského Správe MS, 12. 8. 1937.

⁴² AMS, f. MS II, inv. č. 2, Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 16. 10. 1937.

⁴³ Slovenská národná knižnica – Literárny archív, sign. 102, f. František Hrušovský, 102 C 1. Korešpondencia medzi F. Hrušovským a Maticou slovenskou.

⁴⁴ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946.

Od roku 1938 prevzal organizáciu a riadenie plenárnych zasadnutí vedeckých a umeleckých odborov MS.⁴⁵ Hrušovský predovšetkým organizačne riadil vedecké odbory MS, na zasadnutiach orgánov MS referoval o ich činnosti a predkladal ich žiadosti, posudzoval a redigoval vedecké rukopisy, riešil aktuálne problémy v inštitúcii. S funkciou vedeckého tajomníka paralelne vykonával aj referenta HO MS. Okrem bežnej matičnej činnosti sa tajomníci a referenti MS zúčastňovali na rozličných anketách, pracovali v rôznych komisiách, absolvovali prednášky po Slovensku, písali odborné posudky pre inštitúcie i štátne úrady.

Hrušovský bol angažovaný vo všetkých veľkých projektoch Matice slovenskej. Aktívne presadzoval potrebu založenia Slovenskej národnej knižnice i Slovenskej bibliografickej spoločnosti. Zasadzoval sa aj za vznik samostatných matičných pracovísk – Bibliografického ústavu a Literárneho archívu.⁴⁶ Tiež bol členom Finančnej komisie MS pre zakladanie Neografie ako účastinnej spoločnosti a zúčastnil sa aj na jej zakladajúcom zhromaždení 21. apríla 1943.⁴⁷ Všetky tieto subjekty, resp. útvary, sú činné dodnes.

Uvedomujúc si začiatočnícku úroveň slovenskej vedy, zdôrazňoval význam Matice slovenskej a jej podpory pre vedecké odbory a vedu všeobecne: „Matica slovenská je jedinou ustanovizňou v štáte, ktorá aj pri svojich materiálnych ťažkostiach venuje veľkú časť svojho rozpočtu na vydávanie takých vedeckých publikácií vlastivedných, ktoré by bez porozumenia MS nikdy nevyšli tlačou. Nájdu sa ľudia, čo buď z neznalosti pomerov, alebo zlomyseľne vyčítajú jej starosť o hmotné fundovanie ústavu. V okolnostiach, v akých žijeme, je takéto počínanie nutnosťou, lebo by sa nenašli ináč prostriedky, aby MS mohla realizovať svoj vedecký a ľudovýchovný pracovný program.“⁴⁸ Ďalej poukázal na to, že „vedecké práce sú hamované tým, že minulé desaťročia nám nevychovali dost' vedeckých pracovníkov. Tento hriech minulosti a blízkej budúcnosti bude mať nepriaznivý vplyv aj na prácu vedeckých odborov MS. Program vedeckých odborov MS je bohatý, ale uskutočňovať ho budeme môcť len tak, ako nám budú sily dostačovať“.⁴⁹

Hrušovský, podobne aj vedenie Matice slovenskej, podporovali popularizáciu dejín a boli ochotní „vydávať populárne, ale na solídnom vedeckom základe písané monografie o slovenských dejateľoch v minulosti, keďže práve tento druh literatúry je veľmi potrebný a najmä pri výchove nového slovenského pokolenia priamo nepostrádateľný“.⁵⁰

Slovenská národná knižnica

So stúpajúcou zbierkotvornou a vydavateľskou činnosťou i ďalšími všestrannými aktivitami Matice slovenskej rástla potreba po ďalších priestoroch. Jozef Cíger-Hronský s rozvojom všestranných aktivít správne predvídajúc, „že terajšia veľká budova Matice

⁴⁵ AMS, f. MS II, inv. č. 300. Zápisnice z plenárnych zasadnutí vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej.

⁴⁶ ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*, s. 11-12.

⁴⁷ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 8. 5. 1943.

⁴⁸ AMS, f. MS II, inv. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 20. 3. 1941.

⁴⁹ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 20. 3. 1941.

⁵⁰ AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS, 1. 5. 1941.

slovenskej o krátky čas nebude veľkou, ba nebude ani dostatočnou, aby mohla dať prístrešie všetkým podnikaniam MS“.⁵¹ Situácia bola natoľko vážna, že bibliotéka musela obmedziť akvizíciu knižných zbierok, pretože ich nemali kde ukladať. Činnosť bibliotéky sa tak rozrástla, že pripomínala inštitúciu v inštitúcii. Východiskom z tohto stavu malo byť založenie Slovenskej národnej knižnice ako celonárodnej kultúrnej ustanovizne. V nej mala Matica deponovať svoje knižné zbierky. Realizácia myšlienky vyžadovala výstavbu veľkej reprezentatívnej budovy účelovo prispôbenej potrebám knižnice. Rozhodnutie vybudovať národnú knižnicu s pomocou Slovenskej krajiny na návrh Správy MS odobrili na výborovom zasadnutí v októbri 1937.⁵²

Potrebu založenia národnej knižnice presadzoval aj František Hrušovský. Vo svojich publikačných príspevkoch *Potrebujeme Národnú knižnicu Slovenska*⁵³ a *Veľký kultúrny podnik malého národa*⁵⁴ poukazoval na potrebu zachovania duchovného bohatstva a formuloval koncepciu potreby, úloh a vybudovania národnej knižnice: „Národná knižnica slovenská bude palácom vedy, slovenskej literatúry, slovenského umenia, prameňom slovenskej národnej kultúry, ohniskom slovenského národného života a najmohutnejším pomníkom, ktorý vybuďovala slovenská vôľa, smerujúca k plnému uplatneniu všetkých národných a kultúrnych síl... Národná knižnica slovenská bude tým veľkolepým chrámom vzdelanosti, kde národná kultúra slovenská bude sa spájať s kultúrou svetovou, aby povznášaním vzdelanosti vlastného národa prispievala k mravnému i kultúrnemu povznášaniu ľudstva.“⁵⁵

Myšlienka vybudovania veľkolepého kultúrneho stánku vyústila do polozenia základného kameňa pre budovu knižnice 10. júla 1938 v Martine. Slávnosť bola súčasťou jubilejných národných slávností usporiadaných pri príležitosti dvadsiateho výročia vzniku Československej republiky. František Hrušovský v slávnostnom prejave opäť vyzdvihoval význam realizácie budovania národnej knižnice pre pozdvihnutie vzdelanostnej úrovne spoločnosti: „Národná knižnica slovenská, ktorá sa počala v pozhnanom lone Matice slovenskej a ktorá stáva sa telom práve v tomto jubilejnom roku, bude popri Matici slovenskej, popri Slovenskom národnom múzeu, popri slovenskej univerzite a slovenskej technike našou najvýznamnejšou kultúrnou inštitúciou nielen preto, že bude zhromažďovať plody slovenského ducha ako základ ďalšieho vývinu slovenskej vzdelanosti, ale najmä preto, že Národná knižnica slovenská bude spájať kultúrny život slovenský s kultúrnym životom slovanských národov a celého vzdelaného sveta.“⁵⁶

⁵¹ HRONSKÝ, Jozef Cíger. Či budeme zasa mocnejší? (Poznámky k novej stavbe Matice slovenskej). In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 1-2, s. 14.

⁵² AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946.

⁵³ HRUŠOVSKÝ, František. Potrebujeme Národnú knižnicu Slovenska. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 3, s. 29-30.

⁵⁴ HRUŠOVSKÝ, František. Veľký kultúrny podnik malého národa. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 5, s. 66-67.

⁵⁵ HRUŠOVSKÝ, František. Potrebujeme Národnú knižnicu Slovenska. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 3, s. 29-30.

⁵⁶ MAŤOVČÍK, Augustín. František Hrušovský o Slovenskej národnej knižnici. In *Knižnica*, roč. 12, 2011, č. 7-8, s. 66-68.

Na plenárnom zasadnutí vedeckých odborov MS 30. apríla 1941 založili Slovenskú bibliografickú spoločnosť a na druhý deň 1. mája 1941 Slovenskú národnú knižnicu.⁵⁷ Knižnica bola založená na spolkovom základe. František Hrušovský, zvolený za predsedajúceho zhromaždenia, v úvodnej reči pripomenul, že Slovenskú národnú knižnicu zakladajú v roku 80. výročia Memoranda národa slovenského, ktoré dalo podnet na založenie Matice slovenskej a práve „dnes z lona Matice slovenskej dostáva zas telo dávna myšlienka Slovenskej národnej knižnice...“ Valné zhromaždenie po prečítaní zdravíc prijalo stanovy⁵⁸ a zvolilo si riadiace i kontrolné orgány. Matica slovenská vymenovala Hrušovského do výboru Slovenskej národnej knižnice.⁵⁹ Správa MS 15. septembra 1942 delegovala Hrušovského do Správy knižnice.⁶⁰

Slovenská akadémia vied a umení

Ohrozenie vzrastajúcej činnosti vedeckých odborov MS zaznamenali matičiari so vznikom Slovenskej akadémie vied a umení v roku 1942. Z dôvodovej správy návrhu zákona vyplývalo, že Matica slovenská sa mala začleniť do Akadémie. Správca Matice Jozef Cíger-Hronský informoval o tomto návrhu zákona výborové zasadnutie MS. Správa MS nemala námietky proti vzniku Akadémie, no za podmienky, že nebude narúšať integritu Matice slovenskej.⁶¹ V predmetnom návrhu zákona sa inicioval profesor Slovenskej univerzity a jazykovedec Ľudovít Novák, bývalý vedecký pracovník Jazykového odboru Matice slovenskej. Táto aktivita Ľ. Nováka dospela až k jeho vylúčeniu z Matice slovenskej. Na zasadnutí Výboru MS 9. mája 1942 prítomní prijali uznesenie, podľa ktorého Ľudovíta Nováka nepokladali za člena Matice slovenskej a vyzvali ho na vrátenie členského preukazu.⁶²

Stanovisko Správy MS a Výboru MS podporilo 8. mája 1942 aj plenárne zasadnutie vedeckých a umeleckých odborov MS pod predsedníctvom F. Hrušovského. Na zasadnutí k tomu po diskusii prijali uznesenie, v ktorom odsudzovali zasahovanie do integrity Matice. Hrušovský poznamenal, že nie je potrebné diskutovať a prijímať stanovisko k opodstatnenosti založenia Slovenskej akadémie vied a umení. Navrhol prijať vyhlásenie vedeckých odborov MS, aby predišli rôznym nedorozumeniam a šíriacim sa správam, že Akadémia je namierená proti záujmom Matice slovenskej. Vo vyhlásení odsúdili všetky kroky, ktoré by viedli k obmedzovaniu práce vedeckých odborov MS a aby odbory mohli nerušene pokračovať v rozpracovaných aj plánovaných výskumných projektoch. Tiež vyjadrili presvedčenie, že chcú naďalej pôsobiť v rámci štruktúry Matice slovenskej,

⁵⁷ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 9. 5. 1941.

⁵⁸ Podľa prijatých stanov cieľom Slovenskej národnej knižnice bolo zhromažďovanie, triedenie a starostlivosť o všetok tlačný, písaný alebo obrazový materiál slovenskej i cudzojazyčnej tvorby, vzťahujúcej sa na Slovensko a podpora štúdia o Slovákoch a Slovensku. Vytýčené ciele sa mali dosiahnuť založením knižnice, študovne, archívu, vydávaním časopisu pre teoretické potreby slovenskej bibliológie, vede o knihách a knižniciach. V rámci svojej činnosti chceli podporovať záujemcov o knihovnícke a archívne kurzy, zakladať dôvernictva po Slovensku a organizovať prednášky a zberateľské kurzy.

⁵⁹ AMS, f. Slovenská národná knižnica, sign. 46/29/1941. Valné zhromaždenie SNK zakladajúce.

⁶⁰ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 23. 10. 1942.

⁶¹ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 11. apríla 1942

⁶² AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 9. mája 1942.

v ktorej mali zabezpečené kvalitné finančné a vydavateľské zázemie. Varovali, že v ťažkých vojnových časoch „hodnoty nevyskúšané a osvedčené neslobodno soslabať neodôvodneným experimentovaním“.⁶³ Hrušovský sa síce spolupodieľal na založení Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave, bol vymenovaný za člena jej prezídia a predsedu jej duchovnej sekcie, no funkcie sa napokon na protest neujal.⁶⁴

Po februári 1948 nastupujúci nový režim priniesol pochybnosti nielen o potrebe matičných vedeckých odborov, ale aj pôsobenia Matice slovenskej. Jeden z argumentov zrušenia vedeckého piliera bol, že vedecké úlohy od roku 1942 vykonávala Slovenská akadémia vied a umení v Bratislave. Po jej vzniku začala Matica strácať vedúcu pozíciu v slovenskom vedeckom živote. V roku 1949 sa zástupcovia vedeckých odborov už nestretli a v decembri ich Výbor MS aj formálne rozpustil. Vedecký sektor začlenili do nového ľudovýchovného sektora aj s vedeckými zamestnancami, no viacerí z nich prešli do vedeckých ústavov Akadémie.

Vydavateľské dielo v Matici slovenskej

Hrušovský bol mimoriadne plodný autor, čo dosvedčujú aj jeho publikácie vydané v Matici slovenskej. V roku 1939 vyšla v Matici slovenskej jeho prvá publikácia *Slovensko v dejinách strednej Európy* v náklade 1 100 exemplárov.⁶⁵ Grácová uvádza, že publikácia predstavuje doplnený text prednášky prednesenej na „valnom zhromaždení MO MS“ v Martine 29. apríla 1938.⁶⁶ V tomto prípade nejde o Miestny odbor MS v Martine, ale skôr o zasadnutie delegátov miestnych odborov MS, ktoré sa konalo 29. apríla a v ten istý deň aj valné zhromaždenie MS.⁶⁷ V štúdiu mohol naplno využiť svoje znalosti z histórie, slavistiky, geografie, nastolil tu a vysvetlil geografickú teóriu, že Slovensko má vzhľadom na svoju polohu v strednej Európe jedinečnú možnosť pre svoj rozvoj a Slovensko považoval za fenomén križovatky európskych dejín od praveku po súčasnosť.⁶⁸

Rozšírením spomenutej štúdie a Hrušovského dlhoročným štúdiom vznikla jeho najvýznamnejšia a základná syntetická práca *Slovenské dejiny*,⁶⁹ v ktorej podal ako jeden z prvých modernú národnú koncepciu slovenskej histórie. Dielo vyšlo v rokoch 1939 až 1940 v šiestich vydaniach v Matici slovenskej vo veľkých nákladoch. Prvé tri vydania vyšli všetky v počte 10 252 exemplárov. Obrazovú časť zostavil Jozef Cincík.

---

⁶³ AMS, f. MS II, inv. č. 300. Zápisnice z plenárnych zasadnutí vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej vedecké odbory, zápis z 8. 5. 1942.

⁶⁴ BOKES, František. Činnosť vedeckých odborov Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1954. In MESÁROŠ, Július – KROPILÁK, Miroslav (eds.). *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 325.

⁶⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovensko v dejinách strednej Európy*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1939.

⁶⁶ GRÁCOVÁ, Genovéva. Prierez vedeckou a publikačnou činnosťou F. Hrušovského pred odchodom do exilu. In MARUNIAK, Peter – GRÁCOVÁ, Genovéva (eds.). *Život a dielo ďalších exilových pracovníkov*. Martin : Matica slovenská, 2010, s. 207.

⁶⁷ AMS, f. MS II, ročník 1938.

⁶⁸ ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*, s. 34-35.

⁶⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1939.

V monografii predstavil koncepciu, že celý historický zápas Slovákov od svojej genézy smeroval k samobytnosti a vlastnej národnej štátnosti.⁷⁰

V Matici vydal v roku 1940 aj učebnicu *Slovenské dejiny*⁷¹ pre štvrtú triedu slovenských stredných škôl v náklade 3 000 exemplárov. Napokon vyšla ešte v ďalších troch vydaniach.⁷²

K 80. výročiu memorandového zhromaždenia v roku 1941 napísal štúdiu *Memorandum slovenského národa z roku 1861 a jeho osudy*.⁷³ Štúdiu publikoval v monografii *Osudy Memoranda 1861 – 1941*, kde sú aj štúdie Daniela Rapanta a Františka Bokesa.

Edične pripravil na vydanie súbor memorandových dokumentov pod názvom *Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Svätom Martine 1861*.⁷⁴ Súbor memorandových dokumentov pôvodne zostavil a usporiadal Andrej Sládkovič, ktorý bol jedným zo zapisovateľov memorandového zhromaždenia. Publikácia vyšla na 80. výročie Memoranda s podporou vlády v náklade 5 086 exemplárov. Hrušovský napísal úvod a Jozef Cincík publikáciu graficky upravil.⁷⁵

V roku 1942 vydal *Obrázkové slovenské dejiny*,⁷⁶ na ktorých spolupracoval s Jozefom Cincíkom a Jozefom Cígerom-Hronským. Cincík zostavil a upravil obrazovú časť, Hronský spracoval historické povesti. Kniha vyšla vo veľkom náklade 24 918 exemplárov.⁷⁷

Pri príležitosti 80. výročia založenia Matice slovenskej a 90. narodenín Jozefa Škultétyho predniesol Hrušovský na mimoriadnom slávnostnom matičnom valnom zhromaždení 17. októbra 1943 slávnostnú úvodnú reč. Okrem pozitívneho zhodnotenia činnosti Matice slovenskej v boji za národnú emancipáciu zhodnotil aj prínos jej dlhoročného správcu J. Škultétyho. Hrušovského slávnostná reč vyšla tlačou v roku 1944 pod názvom *Žije, žije duch slovenský*.⁷⁸ Publikácia vyšla ako 7. zväzok edície *Žriedlo. Prednášky miestnych odborov Matice slovenskej* v náklade 5 000 exemplárov.⁷⁹ Spomenul v nej, že „Matica slovenská, vzdávajúc hold pamiatke svojich zakladateľov, uvedomuje si svoje mravné záväzky a svoju dejinnú zodpovednosť za čestné splnenie každej úlohy, ktorú prevzala na seba v slovenskom národnom živote, a preto sa nikdy nespreneverí poslaniu, ktoré jej určili zakladatelia“.⁸⁰ Všetkým neprajníkom a na margo násilného

⁷⁰ Ďalšie vydania vyšli nasledovne: 2. vydanie v roku 1939 – 10 252 exemplárov, 3. vydanie v roku 1939 – 10 252 ex., 4. vydanie v roku 1940, 5. vydanie v roku 1940 – 3 039 ex., 6. vydanie v roku 1940 – 3 000 ex. In LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 303.

⁷¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*. Matica : Turčiansky Sv. Martin, 1940.

⁷² Ďalšie vydania: 2. vydanie v roku 1941 – 4 939 exemplárov, 3. vydanie v roku 1942 – 5 043 ex., 4. vydanie v roku 1944. In LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 357-358.

⁷³ HRUŠOVSKÝ, František. Memorandum slovenského národa z roku 1861 a jeho osudy. In *Osudy Memoranda 1861 – 1941*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1941, s. 25-52.

⁷⁴ HRUŠOVSKÝ, František (ed.). *Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Svätom Martine 1861* (zostavil a usporiadal Andrej Sládkovič). Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1941.

⁷⁵ LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 304.

⁷⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1942.

⁷⁷ LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 304.

⁷⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Žije, žije duch slovenský*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1944.

⁷⁹ LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 328, 411.

⁸⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Žije, žije duch slovenský*, s. 7.

zatvorenia Matice z roku 1875 odkázal: „Maticu slovenskú mohli zatvoriť, jej majetok mohli skonfiškovať a jej činnosť znemožniť, ale nemohli ubiť ducha, z ktorého sa Matica slovenská zrodila, ktorému slúžila a ktorý z vôle národa slovenského reprezentovala.“⁸¹

František Hrušovský sa svojimi aktivitami zaradil medzi významných predstaviteľov Matice slovenskej prvej polovice dvadsiateho storočia. Pôbil v Matici slovenskej ako člen jej výboru (1934 – 1945), tajomník vedeckých odborov Matice slovenskej (1937 – 1945), člen (od roku 1933) a referent Historického odboru MS (1934 a 1937 – 1945), redaktor historickej časti *Sborníka Matice slovenskej* (1935 – 1941) a *Historického sborníka* (1943 – 1944) a aj ako predseda Miestneho odboru Matice slovenskej v Kláštore pod Znievom (1933 – 1940).

Najvýznamnejším prínosom Františka Hrušovského v rámci Matice slovenskej je jeho pôsobenie vo funkcii tajomníka vedeckých odborov Matice slovenskej. Vedecké odbory Matice slovenskej nahrádzali v prvej polovici dvadsiateho storočia chýbajúcu akadémiu vied a položili základy mnohých vedných disciplín – jazykovedy, národopisu, histórie, literárnej histórie i prírodných vied. Do jeho príchodu absentovala v Matici slovenskej pozícia vedeckého manažéra, resp. tajomníka povereného výlučne riadením vedeckých odborov. Do funkcie vedeckého tajomníka Matice slovenskej ho zvolili na matičnom valnom zhromaždení 1. mája 1937, najprv na čiastočný, neskôr na plný úväzok. Ako historicky prvý vedecký tajomník MS sa zaslúžil o rozvoj vedy v Matici slovenskej a organizačne ju posunul na novú úroveň. Funkcia vedeckého tajomníka sa tiahne naprieč dejinami Matice slovenskej a v jej v organizačnej štruktúre pretrvala dodnes.

Veľkú zásluhu má aj na inštitucionálnom odbornom rozširovaní Matice slovenskej a angažoval sa vo viacerých jej projektoch. Hrušovský ako vedecký tajomník MS pripisoval veľký význam založeniu Slovenskej národnej knižnice v Martine, o čo sa aj mimoriadne angažoval. Inicioval aj vznik Slovenskej bibliografickej spoločnosti a presadzoval zriadenie Bibliografického ústavu a Literárneho archívu ako samostatných matičných pracovísk, pričom všetky tieto subjekty, resp. pracoviská, aktívne pôsobia do dnešných dní.

Hrušovský bol mimoriadne plodný autor, čo dosvedčujú aj jeho publikácie vydané v Matici slovenskej. Dlhoročným štúdiom vznikla jeho najvýznamnejšia práca *Slovenské dejiny*, prvá populárna syntéza národných dejín, ktorá vyšla v Matici slovenskej v rokoch 1939 – 1940 v šiestich vydaniach vo veľkých nákladoch. Ako jeden z prvých v ňom predstavil modernú národnú koncepciu slovenskej histórie. V monografii predstavil koncepciu, že celý historický zápas Slovákov od svojej genézy smeroval k samobytnosti a vlastnej národnej štátnosti. Úspešne pracoval aj na tvorbe učebníc dejepisu pre ľudové a stredné školy, ktoré vyšli vo viacerých vydaniach.

Matica slovenská sa aj jeho zásluhou stávala uznávanou autoritou aj v oblasti vydávania vedeckej a umeleckej literatúry, pričom sám posudzoval a redigoval vedecké rukopisy. V rámci plánovaného rozvoja vedy vedecké odbory zvolili cestu osamostatniť jednotlivé tri časti *Sborníka* – jazykovedu, literárnu históriu a históriu – a vydávať ich ako samostatné zborníky. Vedecké odbory postupne začali publikovať vo vlastných zborníkoch a knižných edíciách. Samostatné zborníky priniesli užšiu špecializáciu

⁸¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Žije, žije duch slovenský*, s. 11.

pre vedecké disciplíny. Roku 1934 začal vychádzať *Pedagogický sborník*, roku 1939 *Národopisný sborník*, roku 1940 *Filozofický sborník*, roku 1943 *Historický sborník*, roku 1944 *Literárnohistorický sborník*. V tomto smerovaní sa pokračovalo aj po jeho odchode (od roku 1946 vychádzali *Sociologický sborník*, *Psychologický sborník*, *Prírodovedný sborník* a *Jazykovedný sborník*). Matičné periodiká z dvadsiatych až štyridsiatych rokov dvadsiateho storočia sú dokladom aktívnej a vzrastajúcej práce vo vedeckých odboroch.

Dobre nastavený smer vedeckých odborov a Hrušovského vedeckých aktivít prerušili vojnové udalosti druhej svetovej vojny. Postupujúci front a zložité politické pomery spôsobovali u matičiarov naklonených ľudáckemu režimu obavy z možného budúceho prenasledovania. Preto sa Hrušovský s manželkou a časťou matičiarov v roku 1945 rozhodli opustiť Slovensko a emigrovali do zahraničia. Po zmene politického režimu, ako aj v štruktúrach Matice slovenskej ho funkcie pozbavili na prvom povojnovom valnom zhromaždení Matice slovenskej 26. augusta 1945 spoločne aj s ďalšími matičnými funkcionármi, ktorí emigrovali.⁸²

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Archív Matice slovenskej, Martin, f. Matica slovenská II; Miestne odbory Matice slovenskej I; f. Slovenská národná knižnica; Zbierka korešpondencie osobností a inštitúcií vyčlenená z archívneho fondu Matice slovenskej

Slovenská národná knižnica – Literárny archív, Martin, f. František Hrušovský

Literatúra

Biografický lexikón Slovenska, III. zv., G – H. Martin : Slovenská národná knižnica, 2007.

BOKES, František. Činnosť vedeckých odborov Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1954. In MESÁROŠ, Július – KROPILÁK, Miroslav (eds.). *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 316-329.

HRONSKÝ, Jozef Cíger. Či budeme zasa mocnejší? (Poznámky k novej stavbe Matice slovenskej). In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 1-2, s. 14.

HRUŠOVSKÝ, František. Memorandum slovenského národa z roku 1861 a jeho osudy. In *Osudy Memoranda 1861 – 1941*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1941, s. 25-52.

HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1942.

HRUŠOVSKÝ, František. Potrebujeme Národnú knižnicu Slovenska. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 3, s. 29-30.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1939.

---

⁸² WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*, s. 150-154, 194, 197.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*. Matica : Turčiansky Sv. Martin, 1940.

HRUŠOVSKÝ, František (ed.). *Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Svätom Martine 1861* (zostavil a usporiadal Andrej Sládkovič). Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1941.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovensko v dejinách strednej Európy*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1939.

HRUŠOVSKÝ, František. Veľký kultúrny podnik malého národa. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 5, s. 66-67.

HRUŠOVSKÝ, František. *Žije, žije duch slovenský*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1944.

LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej. Bibliografia s prehľadom*. Martin : Matica slovenská, 1963.

MARUNIAK, Peter – GRÁCOVÁ, Genová (eds.). *Život a dielo ďalších exilových pracovníkov*. Martin : Matica slovenská, 2010.

MAŤOVČÍK, Augustín. František Hrušovský o Slovenskej národnej knižnici. In *Knižnica*, roč. 12, 2011, č. 7-8, s. 66-68.

Stanovy vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej, schválené na valnom zhromaždení Matice slovenskej dňa 23. apríla 1933 v Turčianskom Sv. Martine. Martin : Matica slovenská, 1933.

PETRANSKÁ ROLKOVÁ, Natália. *Matica slovenská a národná otázka v prvej Československej republike*. Martin : Matica slovenská, 2019.

ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*. Banská Bystrica : Trian, 2002.

WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*. Bratislava : Matica slovenská, 2003.

PhDr. Pavol Madura
Matica slovenská
P. Mudroňa 1
036 01 Martin, Slovakia
pavol.madura@matica.sk